

Munavvara Abdullayeva

DRAMATIK TEATR VA KINODA AKTYORLIK MAHORATI

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIIY VA O‘RTA MAXSUS TA‘LIM VAZIRLIGI
O‘ZBEKISTON DAVLAT SAN‘AT VA MADANIYAT ISNTITUTI

Munavvara Abdullayeva

**DRAMATIK TEATR
VA KINODA AKTYORLIK
MAHORATI**

*O‘zbekiston Respublikasi Oliy va o‘rta maxsus ta‘lim vazirligi
tomonidan oliy ta‘lim muassasalarining 5A150304 – Aktyorlik san‘ati
(dramatik teatr aktyorlik san‘ati) yo‘nalishida tahsil oluvchi
magistratura bosqichi talabalari uchun
darslik sifatida tavsiya etilgan*

*«Tafakkur qanoti» nashriyoti
Toshkent–2014*

UO‘K 811.52
KBK 83.3(50‘)
A-88

Taqrizchilar:

Sh. Abbosov – O‘zbekiston xalq artisti

T. Yo‘ldoshev – san’atshunoslik fanlari nomzodi

Abdullaeva, Munavvara

A-88 Dramatik teatr va kinoda aktyorlik mahorati. Darslik. /
M.Abdullayeva. – Toshkent: «Tafakkur qanoti», 2014. – 192 b.

ISBN 978-9943-382-20-6

Darslikda magistr-aktyorlarning professional mahoratini oshirish borasida ularning bilimi, dunyoqarashi, estetik didi va axloqiy tarbiyasini bir-biridan ajratmagan holda olib borish lozimligi haqida tushunchalar, aktyorlik mahorati bo‘yicha nazariy bilimlar, milliy va jahon adabiyoti tarixi, teatr san‘ati, musiqa va tasviriy san‘at tarixi fanlarining chuqurlashtirilgan holda o‘qitilishi yuzasidan metodik tavsiyalar berilgan.

Shuningdek, darslikda dramatik va badiiy adabiyotlar bilan samarali ishlash usullari, dramatik asarning badiiy qurilishi, voqea dramatik asarni harakatga keltiruvchi kuch ekanligi, dramadan ko‘zlangan maqsad va g‘oyani ochib berishda qahramonlar harakati asosiy vosita ekanligi tahlil etilgan.

Darslikdan oliy ta‘lim muassasalari o‘qituvchilari, magistrantlar hamda amaliyotchi san’atkorlar foydalanishi mumkin.

UO‘K 811.52
KBK 83.3(50‘)

ISBN 978-9943-382-20-6

© **Munavvara Abdullayeva, 2014**
© «Tafakkur qanoti» nashriyoti, 2014

KIRISH

1913-yil ulug‘ o‘zbek ma’rifatparvarlaridan biri Abdulla Avloniy tashabbusi bilan «Turon oqartuv jamiyati» tasarrufida birinchi o‘zbek teatri tashkil topdi. O‘sha davrdan boshlab yurtimizda teatr san’atiga alohida san’at sifatida qaralib, uning rivoji uchun ko‘plab xayrli ishlar amalga oshirildi. Binobarin, teatrning muhim bo‘g‘inlari hisoblangan aktyorlik, rejissyorlik, dramaturgiya va boshqa ko‘plab mutaxassisliklar fan sifatida o‘rganilib, takomillashib bordi.

Ma’lumki, har bir kasb aniq individual qonun va qoidalar majmuyidan tashkil topadi. Shu bilan birga, ijod bilan bog‘liq bir qator kasblar ham mavjud. Biroq ayrim kishilarda aktyorlik uchun o‘qish shart emas, tabiatan tug‘ma iste’dod bo‘lsa kifoya degan fikrlar mavjud edi. Ammo aktyor uchun tug‘ma iste’dod talab etilishi mutlaqo to‘g‘ri. Chunki har qanday iste’dodni charxlash, sayqallash zarur. Bu borada aktyorlik kasbiga oid maxsus bilim va ko‘nikmalar muhim rol o‘ynaydi. Zero, aktyorlik kasbini egalash uchun san’at maktablarida mutaxassislik sirlarini o‘rganish zaruriy ehtiyoj hisoblanadi.

Avvallari, ya’ni XX asrgacha – aktyorlik mahorati fan sifatida qaror topgunga qadar, bo‘lajak aktyorlar biror asar qahramonini, ma’lum bir rolni ijro etish usullarini o‘rganar edi. Natijada bunday yo‘l bilan ta’lim olgan talabalarning aksariyati yuzaki, balandparvoz tashqi shtamlarni o‘zlashtirib olar va ijodlarini mana shu asosda davom ettirardilar.

Bugungi kunga kelib, aktyorlik mahorati fan sifatida tan olinib, san’at maktablarida o‘qitib kelinmoqda. Xususan butun umrini teatr san’atiga, aktyorlik mahorati sirlarini o‘rganishga bag‘ishlagan va umrining so‘nggi damlarida o‘z bilim, tajribalarini bir tizimga jamlagan K. S. Stanislavskiyning aktyorlik maktabi –

«sistema»si ko‘pgina xalqlarning san’at o‘quv yurtlari uchun dastur bo‘lib xizmat qilmoqda. Shunga qaramay, K. S. Stanislavskiyning o‘zi ham «sistema»ni benuqson deb bilmagan va umrining so‘ngiga qadar uning ustida qayta-qayta ishlashdan to‘xtamagan. O‘zbek aktyorlik maktabi ham ana shu «sistema»dan ozuqa oladi va, ayni paytda, o‘z uslubi, milliy xususiyatiga ega maktab hisoblanadi. Shuning uchun san’at maktablaridagi o‘qitish jarayoniga xalqimizga xos milliylikdan kelib chiqib yondashish zarur.

Hozirga qadar aktyorlik mahoratiga oid nazariy va amaliy mashqlar to‘plami, bir qator qo‘llanmalar yaratilgan. Bu esa, o‘z navbatida, aktyorlik mahorati pedagogikasi rivojida muhim rol o‘ynaydi, albatta. Darhaqiqat, o‘zbek aktyorligi maktabining ke-lajagi bevosita va bilvosita ana shu magistrlar, ya’ni bo‘lajak aktyorlik mahorati o‘qituvchilariga bog‘liq. Ana shularni inobatga olgan holda, bir necha yillik o‘z pedagogik tajriba va izlanishlarimiz samarasi o‘laroq, drama va kino aktyorligi mahorati magistr-lari uchun ushbu darslik yaratildi.

Zamonaviy aktyorlik mahoratini o‘qitish tizimi bosqichma-bosqich tarzda, soddadan murakkablikka tomon rivojlanib boradi. Aktyorlarni tarbiyalashning dastlabki bosqichi, avvalo, talabalarni san’at maktabiga qabul qilishni oqilona va sinchkovlik bilan tashkil etishdan boshlanadi. Bu esa pedagogning keyingi ijod jarayoni qanday kechishiga, mahoratli artistlarni yetishtirish yo‘lida muvaffaqiyat qozonishi yoki aksincha natija yuzaga kelishiga zamin hozirlaydi.

Ilk darslar o‘quv yurtiga endigina qadam qo‘ygan talabaga teatr, sahna orti mashaqqati, aktyorlik san’atidagi qiyinchilik va afzal-liklar borasida dastlabki bilimlarni berishga bag‘ishlanishi kerak. So‘ng asta-sekin asosiy bosqichga o‘tiladi. Bu bosqich sahna nazariyasi, aktyorlik texnikasi hamda pyesa va rol ustida ishlash-ni o‘rganishdan iborat. Chunki sahna nazariyasi san’at maktabiga ilk qadam qo‘ygan talabaning aktyorlik kasbi mahorati sirlarini

ongli ravishda o'rganishiga imkon yaratadi. Aktyorlik kasbida nazariya muhim o'rin tutadi. Ushbu sahna nazariyasini o'rganish har qanday professional aktyor uchun zarur. Har bir fanda nazariya bevosita amaliyotga yo'l ochganidek, aktyorlik mahoratida ham nazariya asoslar amaliyot bilan bog'lanib, to'ldirib boriladi. Aktyordan sahna nazariyasini o'qib-o'rganish talab etiladi, shuningdek, aktyorlik texnikasini o'zlashtirish, puxta egallash lozim bo'ladi. Bunga esa ma'lum amaliy mashqlar asosida bosqichma-bosqich erishib boriladi. Aktyorlik texnikasining asoslari dastlab birinchi va ikkinchi kurslarda chuqur o'rgatilishi lozim. So'ngra darslar sekin-asta pyesa va rol ustida ishlash, sahna obrazini yaratish usullarini o'rganishga bag'ishlanadi.

Ta'kidlash kerakki, aktyorlarni tarbiyalashda faqat san'at nazariyasi, texnikasi asoslarini o'rgatish bilan, ya'ni dastur mavzulari bilan cheklanib bo'lmaydi. Pedagog har bir talabani alohida shaxs sifatida o'rganib, ularning har biriga individual munosabatda bo'lishi lozim. Qolaversa, o'qituvchi talabalarda o'ziga, kasbga nisbatan ishonch uyg'ota bilishi, oldiga qo'ygan maqsadlarini amalga oshirishda yo'l ko'rsatishi, ularda san'at axloqi va mas'uliyatining shakllanishiga ko'mak berishi ham kerak. Zero, millatning kelajagi, san'at yo'li, uning qay tarzda ko'rinish olishi aynan pedagog tarbiyalayotgan talaba ijodi, ma'naviyati, shaxsiyati bilan bevosita bog'liq va unga aloqador hisoblanadi. Negaki ma'naviyat – insonning, xalqning, davlatning kuch-qudratidir. U yo'q joyda hech qachon baxt-saodat bo'lmaydi.

Har bir pedagogda, ko'p yillik faoliyati va tajribasidan kelib chiqib, o'ziga xos ta'lim berish uslubi, ya'ni «mahorati» shakllangan bo'ladi. Aktyorlik mahorati sirlarini chuqur o'zlashtirgan pedagog dars jarayonini o'z hayotiy tajribasi, sinalgan ta'lim uslublari asosida olib borsa, o'quv jarayoni qiziqarli, ta'sirli tus olib, uning natijasi yanada samarali bo'ladi. Talabada ijodiy kayfiyat uyg'otish va bunga qay yo'l bilan erishishni, birinchi navbatda,

pedagog hal etadi. Bu uning bilimi, tajribasi, uslubi va ijodiy intuitsiyasiga bog‘liq. Ta’lim jarayonidagi eng samarali uslub – pedagogning o‘z o‘quvchilarining ijodiy tabiatiga yaqin, o‘ziga xos vazifa va mashqlarni qo‘llashidir. Bu borada eng muhimi – ta’lim jarayonining qay uslubda olib borilishi emas, balki talabalarda aktyorlik mahoratini imkon qadar chuqur shakllantirish va bu yo‘lda samarali natijalarga erishishdir. Binobarin, O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Islom Karimov ta’kidlab o‘tganidek, «biz o‘z tariximizni xolisona va haqqoniy baholab, ma’naviy merosimizni boyitish va rivojlantirishga o‘z hissamizni qo‘shishimiz, shu asosda bugungi jahon ilm-u fani va madaniyatining yuksak cho‘qqilarini egallashdek buyuk vazifaga har tomonlama munosib va qodir bo‘lishimiz darkor».

Sahna – muqaddas dargoh. San’at maktabiga qadam qo‘yayotgan har bir talabaning qalbida ana shu sahnaga muhabbat, hech bo‘lmasa, chuqur hurmat hissi nish urgan bo‘lishi kerak. Pedagog esa ana shu muhabbat va hurmat poydevorini mustahkamlab, unga yangi sayqal, o‘zgacha ko‘rinish berishga qodir bo‘lishi lozim. Albatta, aktyorlik mahorati maktabi talabalarining barchasini teatrdan ishlashga majburlash mumkin emas. Bo‘lajak aktyorlarning ko‘pchiligi kino san’ati sohasini ma’qul ko‘rishi mumkin.

Kino san’ati ham o‘ziga xos murakkab san’at. U aktyordan ma’lum talablar asosida yuqori mahorat, bilim va iste’dodni talab etishi tabiiy. Binobarin, har ikkisi: teatr san’ati ham, kino san’ati ham aktyor ijodi bilan to‘liq. Teatr san’ati aktyordan qanchalar mas’uliyatni talab qilsa, kino ham aktyorga ana shunday munosabatda bo‘ladi. To‘g‘ri, zamonaviy texnika, bir bora yaxshi ijro etilmagan rolni qayta dublda to‘g‘irlash kabi imkoniyatlar aktyorga birmuncha qulayliklar tug‘diradi. Bundan tashqari, kamera va bir qator texnikalar aktyorning ba’zi qusurlarini berkitishi mumkin. Ammo bundan kino san’atida har qanday diletant aktyor-aktrisalarning ijod qilishi mumkin degan xulosa kelib chiqmasligi kerak.

Aktyor, umuman, ijodkor, san'at olamiga oz bo'lsa-da taalluqli bo'lar ekan, demak, undan o'z sohasida mutaxassis darajasiga erishishi talab etiladi.

Aktyorlik mahorati maktabi aktyorlik ishtiyoqidagi yoshlarni (albatta, muayyan tanlov asosida qabul qilingan talabalar) mahorat sirlaridan voqif etish, ularni chinakam aktyor darajasida tarbiyalashni o'z oldiga maqsad qilib qo'yishi lozim. Talaba tomonidan o'tilishi lozim bo'lgan barcha pog'onalarning har biri o'ziga xos ravishda poydevor vazifasini o'taydi.

Ma'lumki, biror fanga bag'ishlab ilmiy asar yaratish – murakkab vazifa. Ayniqsa, juda kam tadqiq etilgan, badiiy ijod psixologiyasi bilan chambarchas bog'liq bo'lgan aktyorlik mahorati bo'yicha ilmiy asar yaratish ikki hissa murakkabroq. Mazkur darslik bugungi kunda teatr maktablarida mavjud muammolarni butkul hal etishga da'vo qilmaydi. Zero, zamonaviy san'at maktablarida aktyorlik mahorati pedagogikasini rivojlantirish va undagi muammolarni hal etmoq uchun ko'plab nazariyotchi va amaliyotchi san'at ahllarining hamjihatlikdagi izlanishi, intilishlari talab etiladi.

Mazkur darslik ko'p yillik tajribalarimiz asosida ishlab chiqilgan bo'lib, unda magistrantlarga qabul imtihonlarida ishtirok etishlaridan boshlab, to talaba sahnada rol ijro etishigacha bo'lgan davrda o'quv jarayonida qanday ish olib borish kerakligi haqida tushunchalar beriladi. Bu esa magistrnlarning kelgusidagi pedagogik faoliyatida muhim asos bo'lib amaliy bilim, ko'nikma va malakalarini mustahkamlashga xizmat qiladi hamda nazariy bilimlarini amaliy jihatdan takomillashtirishga yordamchi vosita hisoblanadi.

QABUL IMTIHONI

Teatr maktabining muhim negizi bo‘lgan qabul imtihoni borasida so‘z yuritishdan avval aytish kerakki, bizning san‘at maktablari-mizda magistrilar qabul imtihoniga kiritilmaydi. Ammo ularning aktyorlik maktabining muhim debochasi va poydevori bo‘lgan ushbu jarayonda ishtirok etishlari maqsadga muvofiq. Chunki bo‘lajak pedagog mazkur murakkab jarayonni o‘z ustozlari boshchiligida o‘rganibgina qolmasdan, balki har bir tanlab olinayotgan talabaning iste’dodi va imkoniyatlarini, ularning ruhiyati-psixologiyasini ham o‘rganish hamda keyinchalik shu asosda ish olib borish imkoniyatiga ega bo‘ladi. Binobarin, teatr maktabining muvaffaqiyat kaliti yoxud, ta’bir joiz bo‘lsa, muvaffaqiyatsizligi ko‘p jihatdan qabul imtihoniga bog‘liq. Qabul imtihoni pedagogik faoliyatda magistrantlar uchun ilk qadam bo‘lib, bo‘lajak talabaning oldindan ko‘rish, bilish va his qilish qobiliyatini charxlaydi.

Tajribadan ma’lumki, aktyorlikka noloyiq, umuman, san‘at maktabiga noto‘g‘ri tanlangan talaba pedagogning, hatto teatrning ijodiy faoliyatiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Zero, teatr maktabi aktyorlik iste’dodini yaratmaydi, balki mavjud iste’dodni charxlab, rivojlantiradi. Agar aktyorlik kursiga tabiatan iste’dodsiz talaba qabul qilinsa, hech qanday tajriba va tinimsiz mehnat ham ushbu talabada iste’dodni paydo qilolmaydi. Demakki, unda chinakam aktyorlik mahorati ham bo‘lmaydi.

Nafaqat aktyorlik san‘atida, balki boshqa sohalarda ham iste’dodli mutaxassislar hamisha kerak. Teatr maktabining bir-lamchi vazifasi – o‘z hayotini san‘at bilan bog‘lash arafasida turgan ko‘plab yoshlar orasidan aktyorlik kasbiga loyiq, fidoyi va sahnaviy iste’dodga ega kadrlarni tanlab olishdan iborat. Bu borada pedagogning amaliy tajriba va ijodiy sezgisi qo‘l keladi.

Kirish imtihonidan o‘tolmagan abituriyentlar keyinchalik mahoratli aktyor bo‘lib yetishgan holatlar hali umuman kuzatilmagan. Yuqoridagi xatoning aksariyat qismi abituriyentning ijodiy tabiati, ruhiyat-kayfiyati bilan bog‘liq. Zero, haqiqiy iste’dodlar kamtarlik, uyatchanlik niqobi ostiga berkingan bo‘ladi. Ular odamlar orasida hayajondan o‘zlarini yo‘qotib qo‘yib, pedagog topshirgan vazifalarni yaxshi anglamasligi, anglaganda ham uni bajarish uchun kuchli hayajon to‘sqinlik qilishi mumkin. Pedagog o‘z ijodiy zehni, ko‘ra bilish, kuzatuvchanlik qobiliyati bilan bunday iste’dodlarni yuzaga chiqara bilishi ham kerak.

Aksincha, tabiatan iste’dodi bo‘lmagan kishilar esa atrofdagilarga o‘zini ko‘rsatishga, iloji boricha o‘zida bo‘lmagan xislatlarni namoyon etib, yaxshi taassurot qoldirishga intiladi. Qabul imtihoni o‘tkazish uchun pedagog ijodiy kayfiyat uyg‘otishga yordam beradigan sodda, har qanday ortiqcha hashamlardan xoli bo‘lgan xona tanlashi lozim. Bu vazifaga san‘at, teatr maktabidagi qabul imtihoniga aloqador barcha shaxslar mas’uldir.

Ma‘lumki, teatr maktablarida qabul imtihonidan oldin aktyorlik kasbini tanlash ishtiyoqida kelgan talabalar bilan suhbat o‘tkaziladi. Ularga bu borada kerakli topshiriq va maslahatlar beriladi. Ijodiy zehni o‘tkir pedagoglar haqiqiy iste’dodlarni ana shu ilk suhbatdayoq payqashlari mumkin. Albatta, bunday xulosa chiqarishga abituriyentning tashqi jismoniy qiyofasi ham turtki bo‘ladi. Zero, aktyor uchun sahnabop go‘zal qiyofa zarur. Biroq aktyorlik mahoratini egallashda faqat chiroyli tashqi qiyofaning o‘zi kamlik qilishini barchamiz juda yaxshi bilamiz. Qabul jarayonida juda ko‘p chiroyli, yoqimtoy qiyofaga ega bo‘lgan yoshlar aktyor yoki aktrisa bo‘lish ishtiyoqida tashrif buyuradi. Afsuski, ularning ba‘zilari teatrga, san‘atga muhabbat, o‘z iste’dodiga ishonch hisi bilan emas, balki tashqi qiyofasiga yuqori baho berishi va shuhratparastlikka intilishi, qayerda va qanday bo‘lmasin,

Bu tanishuv parchasidir. Asarning to'liq versiyasi
<https://kitobxon.com/oz/asar/1348> saytida.

Бу танишув парчасидир. Асарнинг тўлиқ версияси
<https://kitobxon.com/uz/asar/1348> сайтида.

Это был ознакомительный отрывок. Полную версию можно
найти на сайте <https://kitobxon.com/ru/asar/1348>